

Reflektorfényben

az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Gyarmati nem vár csodát a mágnesszalagoktól

Nem kell sokat változtatni az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) működésén - vélte Gyarmati György. A történész múlt héten tette le főigazgatói esküjét a házelnök előtt, és ezzel - a sokak által kritizált pályázat után - végleg eldőlt: 2003-as első kinevezése után újabb hét évre ő a levéltár vezetője.

2010.03.22. (lsd. 2. oldal)

Gyarmati nem vár csodát a mágnesszagoktól

Nem kell sokat változtatni az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) működésén - vélte Gyarmati György. A történész múlt héten tette le főigazgatói esküjét a házelnök előtt, és ezzel - a sokak által kritizált pályázat után - végleg eldőlt: 2003-as első kinevezése után újabb hét évre ő a levéltár vezetője.
2010.03.22.

- Megnyugodott, miután a múlt héten letette az esküt?

- Előtte sem voltam különösebb izgalomban, így nem volt miért megnyugodnom.

- Nem zavarta az ÁBTL főigazgató-választása körül kialakult csetepaté? Három pályázó volt, Katona Béla házelnök csak az Ön meghallgatását javasolta a bizottságoknak. Ez sokaknak nem tetszett...

- Ezzel a kérdéssel nekem nem kellett foglalkoznom. Ha utánanéz, hét évvel ezelőtt ugyanígy történt az elbírálás. Ugyanolyan tisztségben lévő, ugyanazon levéltáros szakmai egyesületek által delegált bírálók, illetve javaslattevők voltak most is, mint korábban. Hét éve is többen pályáztak, akkor is csak egy pályázót hallgattak meg. Miniszteri kinevezés esetén sem három jelöltet küld az Országgyűlés bizottságai elé a kormányfő. A két bizottsági meghallgatáson ezt szóvá tevő egy-egy képviselő is jelezte: nem ért ugyan egyet, de eljárásjogilag nem törvénysértő.

- Régi-új főigazgatóként mik a tervei a következő hét évre?

- Túl sokat nem kell változtatni az eddigi tevékenységünkön. A levéltár működését törvény szabályozza. Ha lesz változás - mint ahogy hét évvel ezelőtt volt -, az kihat a működésünkre is. De ez sem befolyásolja, hogy igyekszünk intenzívvé tenni az iratok digitalizálását. Ebben segít, hogy egy norvég pályázat elnyerésével külső támogatást is kapunk a munkához. A kutatás rendjében viszont nem látom szükségét a változtatásnak: a kutatók ma is minden nálunk őrzött anyaghoz hozzáférhetnek.

- Egyes történészek szokták azzal kritizálni Önöket, hogy nehézkesen férnek hozzá az iratokhoz, kevés iratot adnak ki egyszerre, emiatt lassúvá válnak a kutatások. Hogyan értékeli a bírálatokat?

- A titokgazdától meglehetősen kaotikus öszszevisszaságban megkapott "papírhalmazt" előbb levéltári rendbe kell szedni, mert így válik valóban kutathatóvá. Az egykori állam-

biztonsági iratok nagyarányú pusztulása mellett a megmaradt dokumentumok sorsa is meglehetősen hányatott volt az 1990 utáni évtizedben. Az átlátható állapotot kell - lehetőség szerint - rekonstruálni. Ez is a kis létszámú munkatársi gárda feladata, és bizony megesik, hogy egy kutatónak adott esetben három hetet is várnia kell az iratokra. De menjen el bármelyik levéltárba, és mondja meg, kapott-e három hétnél gyorsabban anyagot.

- Ha többen lennének, jobban menne a munka?

- Lengyelország a szocialista Magyarországnál háromszor népesebb volt. A mi levéltárunk - portással együtt - 99 fős munkatársi létszámához képest a lengyel Nemzeti Emlékezet Intézetben 2300-an tárják fel és dolgozzák fel az iratokat. Az egykoron 17 milliós NDK Stasi iratait feldolgozó berlini társintézmény 1900 munkatársat foglalkoztat...

- A fideszes Demeter Ervin említette korábban, hogy növelhetnék a levéltár létszámát. Segítené ez?

- Tízszer annyi ember Ön szerint több munkát tud elvégezni?

- Attól függ, hogyan irányítják őket...

- Ha azt mondom, ugyanabban a rendben, mint most?

- Elvben igen.

- Ez a válasz. Hozzáteszem, a digitális adatrögzítés felgyorsításával - munkatársaim egy védett adatbázisban rögzítik, hogy egy-egy személyről mely dossziében, hol fordul elő adat -, a keresés hatékonysága is növekszik. Ilyen jellegű pontos keresést egyetlen más levéltárnak sem kell végeznie, a mi esetünkben viszont ez a törvényben rögzített állampolgári információs kárpótlás alapja.

- Az is szokott a panaszok közt szerepelni, hogy a kutatók nehezen kapnak arról információt vagy tanácsot, hogy egy adott témában milyen anyaghoz nyúljanak.

- Az imént említett adatbázis-építés ezt is szolgálja. Egy dossziében lehet több történeti téma. Ezeket meghatározott tárgykörök és több száz további "altéma", illetve közigazgatási beosztás szerint is regisztráljuk. Az elmúlt hét évben több mint 1400 kutató csaknem 1900 témakörben keresett forrásokat, közülük egyetlen olyan volt, akinek nem találtunk iratot a témájához. Egy-egy kutatási témára átlagosan 250 oldalnyi másolatot vittek el tőlünk.

- *Túl kicsi a kutatóhelyiség, egyszerre kevés iratot adnak ki - csak hogy tovább soroljuk a kritikákat.*

- A kicsi kutatóhelyiség az elmúlt egy évben vált kritikussá. A válság kitörése előtt beült a kutató, két óra alatt átlapozta az aznapra általa kért háromdossziényi iratot, majd közölte, hogy "jó, akkor az egészet kérem xeroxozni". Nem elolvasta és kutatta, hanem átlapozta, és elvitte a másolatokat, mert volt kutatási pénze. A válság óta kevesebb a támogatás, emiatt hozzák a laptopot, jegyzetelnek, és csak azt kérik másolatban, ami tényleg fontos. Ez időigényesebb, és a dossziék kutatása akár másnapra is áthúzódhat. Hozzáteszem, az elmúlt években évente körülbelül ugyanannyi másolatot adtunk ki a kutatóknak, amennyit az ország központi, egyben legnagyobb levéltára, a Magyar Országos Levéltár. Eközben mi - az őrzött iratok mennyisége tekintetében - a legkisebbek vagyunk az országban. Ennyi irathoz másutt 3-5 kutatóhely dukál. Nálunk 18 van, de amióta a megcsappant kutatási támogatások miatt sokkal hosszabb a tényleges kutatási idő, valóban egyre gyakoribb a "telház".

- *Elégedett az iratmennyiséggel, amit őriznek?*

- Tud bármit mondani arra, hogyan lehet ezt javítani?

- *Lenne lehetősége, hogy a bíróságnál további iratok átadását kezdeményezze. A Kenedi-bizottság fel is sorolta azokat az iratokat, amelyek szerintük minden további nélkül már most is átadhatók lennének...*

- Nem főigazgatói minőségemben XX. századi magyar történelemmel foglalkozom. Amit említett, az az úgynevezett harcos demokráciára emlékeztet. Ennek két legismertebb XX. századi alakja Révai József és Rákosi Mátyás volt. Bizonyos mértékig még mindig az ő "harcos demokráciájuk" következményeit nyöggük. Én jobb szeretem a törvényes demokráciát. Jelenleg a szocialista rendszer megmaradt állambiztonsági iratainak 93 százalékát őrizzük. Hiányzik 7 százalék. És itt el kell különíteni két dolgot: az elmúlt rendszerrel együttműködők nyilvánosságát, amit neveznek lusztrációnak, közélet tisztaságának; és a tudományos igényességgel művelt történetírást. Elképzelhető, hogy az eddig át nem adott 7 százalékban találni fognak még 10-15 embert, aki közélet-tisztasági szempontból érdekes. De a történetírást a nálunk lévő 93 százalékából is

el lehet végezni, nem így gondolja?

- *Jobban ért hozzá, mint én, de matematikailag igen...*

- Így van. A kettősséghez visszatérve: mi a politikai rendőrség iratait őrizzük, amely a diktatúra alárendeltje volt. Történeti szempontból a rendszer megismeréséhez a pártiratok legalább olyan fontosak, mint az államszocializmus alsó szintjén működő ügynököknek vagy ügynöktartó tisztnek a jelentései. Az elmúlt évek ügynökcentrikus leleplezési ambíciói révén egy kicsit a feje tetejére állt a normális múltszemlélet. Sokan azt hiszik, hogy a politikai rendőrségi iratokból lehet megírni a rendszer történetét, pedig nem. Elsődlegesen a pártiratokból és az állami szervek irataiból lehet, amihez képest sokadrendű az ügynökvadászat - persze csak akkor, ha valóban a történelem érdekel bennünket.

- *Ön szerint az említett 7 százalék mikorra kerülhet át?*

- Nem tudok jóslni. A hatályos törvény szerint is kapunk még, a többi között azért, mert a dokumentumokat birtokosainknak háromévenként felül kell vizsgálnunk. A 2003-2005-ös nagy iratátadási hullám után 2008-ban kaptunk új iratokat, 2011-ben megint várunk.

- *És azt tudják, hogy mit tartanak vissza?*

- Fiktív példán keresztül körülbelül ezt tudjuk: a G-2328-at, a K-93421-et nem adták át.

- *Ez alapján nem is lenne könnyű bíróságon kezdeményeznie az átadást...*

- Ezzel még pontosabb választ kapott egy korábbi kérdésére.

- *Ügynökvadászatot is emlegetett. Ha jól értem sokkal inkább általános következtetéseket hámozna ki az iratokból, minthogy ügynöklistákat készítsen.*

- Nem készítünk ilyen listákat. Az eddig nyilvánosságra hozott ügynöklistákról pedig kiderült, hogy politikai megfontolások szerint erősen kompilált anyagok voltak.

- *Ez nem változtat azon, hogy bíróságon gyakorlatilag nem lehet bizonyítani, hogy valaki valóban ügynök volt. Nagy a differencia a történész szemmel valószínűsíthető és a bíróság által is elfogadott egykori ügynök "státus" bizonyítása közt?*

- Esetenként igen. Ez a kérdéskör felveti azt is, hogy egy törvényben kell-e szabályozni a történeti múltfeltárást és a társadalmi igazságtévesi törekvést. Szerintem jobb lenne, ha különválasztanák. De a jelenlegi, 2003. évi III. törvény ügyében is összefoglaltuk már évekkal ezelőtt 16 pontban, hol kellene mindenképpen változtatni. Ez viszont a mindenkori törvényalkotók feladata.

- *A jelenlegi kabinet évekig ígéretett új törvényt, mígnem kicsúsztak az időből. Jön az új kormány. Bízunk abban, hogy komoly változást hoznak?*

- Ismét jósnői helyzetbe szorít. Én - már csak az őrzött iratok természetéből eredően is - a múlttal foglalkozom.

- *Fontos feladatként említette a digitalizálást. Ez nagyon komoly, idő- és pénzigényes munka, amiben pontosnak kell lenni. Nincsenek tévképzeteink, hogy holnaputánra készen lesznek, de mégis, mikorra várhatók eredmények?*

- Hogy mikorra lesz kész a 60 millió oldal digitalizálása, technikai kérdés. Mindent digitalizálni akár tíz év is lehet. Egyes iratok már most is foszlanak, töredeznék, ezért ez iratmentési munka is. És itt van az internetes közzététel ügye. A kutatóknak lehetősége lehetne arra, hogy ne kelljen majd bejönnie a levéltárba, hanem otthonról kutasson. Ennek a technikai feltételei már ma sem ismeretlenek. Az igazi korlát a személyes adatvédelem kérdése. Képzeld el, hogy itt őrzök az irattárban mondjuk egymillió állampolgárra vonatkozó személyes iratot. Őket egyszer - vagy akár többször is - már meghurcolta az elmúlt rendszer, a levéltár iratainak döntő hányada erről szól. Joghátrányt szenvedtek, büntetést kaptak, nem léptették őket elő, nem utazhattak külföldre és sorolhatnám. És gyakorta hazug, kompromittáló, a valósággal köszönő viszonyban sem levő információk szerepelnek róluk az iratokban. Ha ezt most minden további nélkül kiteszük az internetre, megint meghurcoljuk őket. Ez lenne a történelmi igazságtéves?

- *De ha ezeket az adatokat nem lehet nyilvánosságra hozni, hogyan lehet majd keresni az interneten eredményesen? Megint be kell majd jönnünk ide, hogy ki tudjuk kérni az iratokat. Ellentmondásos az internetes közzététel ügye...*

- És ha valaki odamegy önhöz az internetre kített kétes hitelességű titkosrendőrségi adatok miatt, hogy "tényleg ilyen volt a te apád?", nem érezné magát nagyon kelle-

metlenül? Ön a szüleire, nagyszüleire vonatkozó iratokat megkaphatja, de az iratokban szereplő esetleges rágalmakat megosztaná-e a többi 9 millió emberrel? Magyarországon a személyes információk kárptólás arra vonatkozik, hogy minden ember a rá vonatkozó iratokat kaphatja meg.

- *Ha már digitalizálás: a Kenedi-bizottság által középpontba állított mágnesszalagoktól sokan hatalmas előrelépést várnak. Hogy áll ehhez a kérdéshez?*

- Ön beszélt már olyan emberrel, aki látta ezeknek a szalagoknak az adattartalmát?

- *Nem, de sok kutató biztos abban, mi van az adathordozókon. A kormányfő pedig azt mondta, hogy több tízezer nevet és egyéb adatokat, aktaszámokat tartalmaznak.*

- Igen, de ezt nem tudni pontosan. Vélekednek, fantáziálnak a nem ismertről. Korrekt számítógépes szakember írta, hogy az adattartalom 10 ezer oldalnyi lehet. A főgazdátó szerint az egyik legfontosabb feladatuk a digitalizálási munkák intenzívebbé tétele lesz. Az internetes közzététel azonban továbbra is nehézkes maradhat. Gyarmati a mágnesszalagoktól nem vár csodát.

Nálunk már most is 60 millió oldalnyi van. Annyit tudhatunk, hogy ezek a szalagok valamikor a 80-as években készültek akkori papíralapú iratokról.

- *Épp azért érvelnek azzal, hogy ez teljesebb adatbázis lehet, mert elkerülték az iratmegsemmisítések...*

- Vélik a látnokok. Én még azt vélelmezem, hogy a megsemmisülésekkel együtt a mágnesszalagon őrzött iratoknak legalább a 70 százaléka itt kutatható nálunk már most is. De a többihez sem kellene a mostani törvényt módosítani. Kormányzati akarat kérdése, hogy mikor utasítják az alárendelt szolgálatokat a szalagok "lefuttatására" és átadására. Ebből kiderülne, hogy a már általunk őrzött papíralapú adathordozók információi mennyiben térnek el a szalagokon rejtőző adatoktól. No, emiatt gondolom, hogy igencsak túlfújt lufi ez az egész "mágnesszalagokon a sötét múlt" kérdéskör. S ismét differenciálok: lehet, hogy találnak majd ezen még egy tucat - eddig rejtőzködő, "eldugott" - ügynököt, de ettől aligha fog akár megrendülni, akár megújulni a valóban történeti nézőpontú múltfeltárás.

Forrás: Népszava